

YU ISSN 0027-8084

UDK 808.61/.62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

PG

1201

.N24

Nash Jezik.
НАШ ЈЕЗИК

XXVII/1—2

UNIV. of KANSAS.

AUG 28 1987

**БЕОГРАД
1986.**

НАШ ЈЕЗИК

Књига XXVII (нова серија)

Св. 1—2 (1986)

САДРЖАЈ

Усмјеравање језичког описа — од граматике до комуникацијске компетенције (ТАТЈАНА БАТИСТИЋ)	3
Употреба инфинитива у језику А. Шеное, М. Глишића, З. Мајдака и Д. Ненадића (ВЛАДО БУКАНОВИЋ)	38
О једном синтаксичком и семантичком моделу сложених реченица са каузалном клаузом која се уводи везником што (КСЕНИЈА МИЛОШЕВИЋ)	67
Прилог проучавању варијабилних именичких облика генитива мно- жине (ВЛАДИМИР ГУДКОВ)	72
Појаве недеклинирања географских имена у синтагми са номенкла- турним термином (БОГОЉУВ СТАНКОВИЋ)	77

Из терминологије и лексике

Примери фонетске и творбене адаптације старије књижевне лекси- ке у Речнику српскохрватског књижевног и народног језика САНУ (ГОРДАНА ЈОВАНОВИЋ)	90
Из наше дијалектолошке проблематике (о неким класификационим терминима) (АСИМ ПЕЦО)	93
Спорни везник с обзиром да (МИЛОШ КОВАЧЕВИЋ)	101
О облицима <i>видилац/вид(ј)елац</i> (МИРОСЛАВ НИКОЛИЋ)	114

Дискусија и дописи

Око алтернативне употребе двају облика у другом делу сложеног футура (ВИДА СТЕВАНОВИЋ)	118
Око сата и часа (МИРОСЛАВ КРАВАР)	125
Још о часу и сату (писмо једног читаоца) (инж. ТОМИСЛАВ ИЛИЋ)	130

ОКО САТА И ЧАСА

У овогодишњем свеску 4—5 овога часописа изашао је чланак уредника проф. Митра Пешикана под насловом „Око часа и сата“, у којем се износе разлози за и против у избору између ријечи *час* и *сат* у значењу лат. *hora*, а у поводу узбуне (или забуне?) којом је недавно у београдској јавности потраћено увођење ријечи *сат* у замјену за *час* у емисијама Радија Београд.¹

Овдје се под сличним насловом доноси чланак о истом питању.

Треба признати да је употреба двију ријечи за означавање тако важна и свакодневна појма као што је временски размак од 60 минута на подручју истог стандардног језика, у колико год „варијаната“ (у ствари — редакција) функционирао, заиста неприкладна, зановијетна и несувремена.² То тим више што су те двије ријечи употребно разграничене двојако: прво, по лингвистичкој хоризонтали, јер се *час* у наведеном значењу говори у Србији, одакле је накнадно преузето у Црној Гори, а са много мање успјеха и у Босни и Херцеговини, док га у Хрватској, гдје је на снази само *сат*, још нема (осим у Армији), и, друго, по лингвистичкој вертикали, јер је *час* тзв. „учена“ ријеч службенога језика, а *сат* тзв. „пучка“ или „народна“, присутна у говорном језику на читавау штокавском простору, укључујући и саму Србију.³

¹ Наш језик 26 (1985), стр. 273 и д.; исти је чланак пренијела у цијелости и Политика од 14. IX 1985.

² Језик као систем није апстрактан у смислу „помишљен“, готово „нестваран“, како се кадшто имплицира, него у смислу „формалан“, а уједно је и конкретан, али виртуалан за разлику од актуалних видова говора; исп. критичко издање F. de Saussure, *Cours de linguistique générale*, Париз 1974, стр. 32, а напосе опсежну биљешку издавача T. de Maugr, стр. 425 и д.

³ Супротност између „пучкога“ и „ученога“ у језику јавља се на свим разинама језичнога система, особито у питањима избора између два или више облика или значења.

Проф. Пешикан, ако га право слиједим, третира двије ријечи као синониме па се труди око таква рјешења по којем би обје остале у употреби у истом логичком значењу, али у различитом социјалингвистичком рангу, што би и уз такво разграничење међу њима било неприлично, поготово ако се има пред очима стандардна штокавщина као цјелина.

Но у чланку о којем је ријеч има и тврдњи које, колико видим, не стоје, а нема неких које, колико знам, стоје, па ћу овдје покушати прецизирати једно и друго.

Тачно је да ријеч *сат*, исто као и *ракија*, потјечу из арапскога језика, али су нама дошле преко турскога, па за нас онда и нису арабизми, већ турцизми. То се може видјети и у Вукову рјечнику, који обје ријечи као народне односно понарођене и биљежи (под уобичајеном звијздицом). А друго су такве арапске ријечи као *алкохол*, *алгебра* и *цифра*, које су нам дошле ученим путем преко европских језика, очевидно преко латинског и њемачког, па су управо међународни европеизми. Стога их онда Вуков рјечник као туђе и не доноси.⁴ Другим ријечима, оно прво су народне посуђенице, а ово друго учене туђице, али нам ни једне ни друге — сва срећа по нас! — нису дошле изравно из арапскога, него посредним путем. То су важне чињенице, на које Пешикан не упућује у довољној мјери и на одговарајући начин.

Но и ријеч *час* у значењу „сат“ има с обзиром на поријекло посебан статус. Она неће ни у Срба бити домаћи славизам, тј. српски црквенославенизам, иако је у своје вријеме потврђена као таква, него прије русизам, дакле такођер туђица своје врсте, заостала, очито, у службеном језику из рускославенског или „славјаносербског“ XVIII—XIX стољећа, а и касније подупирана српско-руским културним контактима. Што се пак тиче Хрвата, ту се ријеч *час* (= „сат“) није особито ни наметала, осим што нам је од 1918. наовамо долазила службеним путем из Београда. Ако се и сусреће ту и тамо, такођер у друштву са година, у текстовима хрватско-црквенославенске редакције, а веома ријетко и у свјетовној књижевности до XVII ст., истиснута је зарана или латинизмом *џра/џра* (гдје ће први лик бити старији, а други млађи) или турцизмом *сат*. Занимљиво је да два писца, П. Витезовић и С. Маргитић, пишу „ура али ти час“.⁵

⁴ Исто тако поступа и А. Шкаљић, *Турцизми у српскохрватском језику*, Сарајево 1966, осим што наводи *цифра*, али у изведеном значењу народнога поријекла (не „бројка“); тешко да је и то турцизам.

⁵ О свему томе в. APЈ под *час*, *сат* и *ура*.

Ја се ријечи час (= „сат“) сјећам надасве из Марибора, гдје сам уочи рата служио војску, и то напосе у изразу час учења, који нам је многим због акцента друге ријечи био смијешан.⁶

Неће, дакле, бити тачно да је на источној страни било „зазирања“, како каже Пешикан, од оријентализма сат <сатат, а на западној од црквенославенизма час, него су до тога довеле објективне околности књижевнога развоја штокавштине на двије или чак више страна.

Што се тиче ријечи саџија или, мање правилно, сајџија, о којој Пешикан такођер говори, она није настала „у данашње доба“, као електричар, механичар и сл., тј.е. формант -ичар копира њемачко -iker,⁷ већ је и она преузета у готову облику из турскога, гдје и гласи saatçı, па је у лику саџија наводи, дакако, и Вук.⁸

Исто тако, и свуда иначе тј.е. стоји час, може стајати и сат, нпр. школски или наставни сат, а не само час, макар и од 45 минута, или у именичким сложеницама као киловатчас, за што има и киловатсат, или у придјевским као трочасовни, тј. тросатни и сл., па у изразу као часовна зона = временска зона, гдје, ако баш треба, има и придјев сатна, итд.

Осим тога, између ријечи час (= „сат“) и ријечи сат има још једна важна разлика семантичке нарави: сат је у значењу лат. *hora* (али не и кад значи лат. *horologium*, тј. „часовник“ или, такођер, „ура“) ријеч временски једнозначна, јер значи само „60 минута“, бар дан-данас, док је ријеч час, ако нам служи и за „сат“, и у наше дане неприлично двозначна, јер значи и лат. *hora* и још нешто друго, о чему Пешикан не говори. То је друго лат. *momentum* или *punctum temporis*, у којем је значењу та ријеч добро позната уздуж и попријеко на штокавском тлу. Ја већ поодавно у круту својих знанаца подсјећам како у нас рајеч час (= „momentum“), под притиском онога значења „hora“ нагло изумири и све се више замјењује ријечју тренутак, уосталом, којегдје слабо удомаћеном, иако је она прва лексички сасвим жива, нпр. Причекај час —, Доћи ћу сваки час —, То је речено у часу сумње — итд., а фразеолошки је често и незамјенљива, нпр. у први час, у добар/зао час, за (тили) час, малочас, од часа до часа, час ово час оно и сл.⁹ Према томе би час, како

⁶ Тај је акценат вјеројатно такођер руски, само уз замјену рускога углавном силазног тона нашим узлазним.

⁷ Исп. о томе М. Кравар, О именицама ученога подријетла на -ик или -ичар, *Језик* 2 (1953—54), стр. 102 и д.

⁸ Дакле, уз замјену турске прогресивне асимилације *tc > tç* нашом регресивном *tç > dç > ч*.

⁹ У АРј се даје читавих десетак ступаца примјера за час у значењу »momentum« почев од XIII ст. до данас.

ћемо одмах и видјети био по временском опису ближи минути него сату.

У томе је и Вук недвосмислен: у Рјечнику му је сат/сахат или њем. *Stunde*, а лат. *hora*, или такођер њем. *Uhr*, а лат. *horologium*, док му је час само њем. *Augenblick*, а лат. *punctum temporis*, дакле *momentum*. А на другом мјесту вели изријеком: „...час није сахат него је само њеко врло мало вријеме“.¹⁰

Гдјекада није на одмет упутити и на Вука, макар се то морало чинити и на удаљености од преко 700 километара.

Кад ствари стоје тако, зар није у реду да се у оквиру стандардне штокавштине, која *de facto* фунтира и као државни језик у земљи, иако уставно није призната као таква, да се ту, дакле, појам „вријеме од 60 минута“ означаје истом ријечју, тим прије што је једнозначна, народна и као таква заједничка? А што је туризам, то нам данас, уз сјасет других, и потребних и непотребних ријечи истогa соја, може бити задњи дерт. У вези с тиме треба одмах нагласити да ни против русизма час (= „сат“) као таква не бисмо имали приговора кад га не би заслуживао с више страна: прво, што ствара збрку појмова у даном семантичком пољу, друго, што у своме социолингвистичком рангу није незамјенљив и, треће, што је, а реално ограничен као што јест, уз опћештокавско сат сувишан.

Стога, рекло би се, нема разлога ни за узбуну, која као да још траје, ни за недоследност, као што је: *Тачно је осам сати* —, а *осмочасовно радно време*, што сада једно уз друго бруји етером из Београда. А, ако се не варам, из Новог Сада и Приштинe чује се и даље: час.¹¹

Или је сат узето можда на пробу, док се ствар не „усагласи“ на републичкој разини?

У сваком случају, чини се да су они „неки филолози“, а можда баш и лингвисти, на којих је препоруку Радио Београд у часу (= „тренутку“) језичне дилеме прихватио ријеч сат мјесто час (= „сат“) учинили добро, поготово кад је њихов потицај у складу с Вуковим ауторитетом, који у тим стварима, особито у питању што је у језику домаће, а што туђе, стоји већ преко подрт стољећа у основи непољуљан.

А што се тиче приједлога проф. Пешикана, да се на крају овога осврта вратимо на њ, он остаје у крајњој линији половичан, сводећи се ипак на *status quo* своје врсте уз паралелну, иако понешто издиференцирану употребу двију ријечи, па и то углавном за потребе београдске редакције стандардног језика.

¹⁰ Вука С. Караџића и Саве Текелије писма, Беч 1845, стр. 46.

¹¹ Овдје се Титоград као посебан уставни случај мимоилази.

Таква би пракса утврдила међу двијема ријечима семантичку подјелу која, макар и издалека, подсјећа на неприлични избор између *Uhr* и *Stunde* у њемачком или *o'clock* и *hour* у енглеском, док коначна одлука за сат носи у себи романску јасноћу.

Чему, дакле, уводити опћенародну ријеч сат у службену употребу на мала врата кад би могла ући одмах на велика?

Мирослав Кравар